

Araştırma Makalesi | Research Article

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı): 2548-091X

Makale Geliş | Received: 29.09.2023

Makale Kabul | Accepted: 17.11.2023

Atıf | Cite as: Can Karamanoğlu, “Tatar Aydınlarından Lebib Karan (1887-1964): Hayatı, Faaliyetleri ve Fikirleri”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(2), Aralık 2023, s. 217-233.

DOI No: <https://doi.org/10.56252/turktarars.1368512>

TATAR AYDINLARINDAN LEBİB KARAN (1887-1964): HAYATI, FAALİYETLERİ VE FİKİRLERİ

Can KARAMANOĞLU*

Öz

A. Lebib Karan (1887-1964), yetmiş yedi yıllık ömründe birçok önemli olaya şahit olmuş Kazanlı bir muhacir, doktor, şair ve yazardır. Çocukluk yılları Kazan taraflarında geçmiştir. İstanbul'a geldikten sonra Balkan Harbi ve Kurtuluş Savaşı'nda gerek cepheye gerekse cephe gerisinde birçok görev almıştır. Vatanından ayrılmış olsa da Kazan ile olan alakasını muhafaza etmiş, yazılarının büyük bir kısmını Tatar kimliğinin korunmasına hasretmiştir. Karan, Kazan ve Orenburg'daki medrese tahsilinden sonra 1909 yılında eğitimine devam etmek için İstanbul'a gelmiş, burada Mekteb-i Tibbiye'de tahsilini tamamlamış ve doktorluk vazifesine başlamıştır. 1927'de Berlin'e gitmiş ve İdil-Ural İstiklal komitesinin faaliyetlerini desteklemiş, dönüşünde ise Süyümbike Kültür Cemiyeti'ni kurarak bu teşkilatın başkanlığını yapmıştır. *Türk Yurdu* ve *Yaña Milli Yul* mecmualarında makaleler yayımlayan Lebib Karan, yaptığı çalışmalar ile Türk-Tatarlara sesini duyurmayı ve hariçte Tatar Türkçesini ve kültürünü yaşatmayı amaçlamış, bu amaçla bazı eserlerini Kazan Tatarcasıyla kaleme almıştır. Onun hayatı hakkında sınırlı sayıda da olsa makaleler yazılmış fakat fikirlerini ve eserlerini ele alan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın 20. yüzyılın başında Türkiye'ye göç eden Tatar aydınlarının yeni vatanlarında yaşadıkları zorlukların ve beklentilerin anlaşılmasına küçük bir katkı sunacağı ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lebib Karan, İdil-Ural, Tatarcılık, Tataristan, Muhaceretteki Tatarlar.

A TATAR INTELLECTUAL, LEBİB KARAN (1887-1964): HIS LIFE, ACTIVITIES AND IDEAS

Abstract

A. Lebib Karan (1887-1964) is an immigrant Kazan Tatar intellectual, doctor, poet and writer who witnessed many important events in his seventy-seven-year life. His childhood years were spent in Kazan. Although he was away from his homeland, he kept his relationship with Kazan and devoted most of his writings to the preservation of Tatar identity in his entire life. Karan in a madrasa in Kazan, then in Orenburg and came to Istanbul in 1909 to continue his education. Here, he graduated from the Mekteb-i Tibbiye and started to work as a doctor. He participated in the Balkan War and the War of Independence. In 1927 he went to Berlin and supported the activities of the Volga-Ural Independence Committee. On his return from Germany, he founded the Süyümbike Cultural Society and became the chairman of this organization. He

* Tarih Öğretmeni, Muş Anadolu Lisesi, cankaramanoglu@outlook.com, ORCID: 0000-0001-6926-5021.

wrote many articles in *Türk Yurdu* and *Yana Milli Yul* journals. Lebib Karan aimed at preserving the Tatar language and culture alive by writing some of his works in Tatar although he was living in Turkey. Although he was an important emigree Tatar intellectual there has been no comprehensive study about his ideas and works. Therefore, by studying Karan's life and works, this study aimed at understanding the difficulties and expectations of Tatar immigrants who took refuge in Turkey at the beginning of the twentieth century.

Keywords: A. Lebib Karan, Tatar immigrants, the Volga Tatars, Tatarism, Tatarstan

Kazanlı fikir adamı, yazar ve şair Dr. Ahmet Lebib Karan (Әхмәт Ләбиб Каран, Lebib Selim) Tatar Türkçesi ve kültürünü yaşatmayı amaçlamış ve bu mücadelesini hariçte sürdürmüş Tatar aydınlar arasında önemli bir yere sahiptir. O, Yusuf Akçura ve Ayaz İshakî gibi Rusya Türklerinin önde gelen aydınlarıyla birlikte birçok faaliyete girişmiştir. Türk dünyasının en itibar gören yayınlarının başında gelen *Türk Yurdu*'nda 1915-1916'da ve Ayaz İshakî tarafından çıkarılan *Yana Milli Yul* mecmuasında ise 1929-1930 yıllarında yazdığı makaleler bu faaliyetlerin başında gelmektedir. Gençliğinde İstanbul'a gelerek Mekteb-i Tıbbiye'de tahsil gören Karan, ömrünün büyük bir kısmını burada geçirmiştir. 1927'de cildiye alanında uzmanlaşmak gayesiyle Almanya'ya gitmiş ve burada *Yana Milli Yul* mecmuasında yazılar kaleme almıştır. Berlin'de bulunan İdil-Ural İstiklal teşkilatının faaliyetlerini de destekleyen Karan'ın çalışmaları bununla sınırlı kalmamıştır. Türkiye'de Tatar kültürünü korumak amacıyla yazdığı eserlerinin dili Tatar Türkçesidir. Aynı zamanda Süyümbike Kültür Cemiyeti'nin kurucusu da Lebib Karan'dır.

Türk Yurdu'nda 2 makalesi, *Milli Yul* dergisinde ise Tatarların siyasi, kültürel ve ekonomik haklarını gözettiği 9 makalesi bulunmaktadır. Bu mecmuanın misyonuna uygun olarak Kazan kültürünü ve Tatar millî kimliğini ön plana çıkaran Karan, İdil-Ural'ın Rus boyunduruğundan kurtulması dileğiyle yazılar kaleme almıştır.

Karan'ın hayatı ve fikirleri hakkında önemli bilgiler içeren ana kaynaklardan *Yeş Vaktimning Cırları, Tüşüncemning Cırları ve Sümsirimning Cırları* (1959) isimli eserleri ekseriyeti Kazan Türkçesiyle yazılmış cır (şiir) kitaplarıdır. *Şehabettin Mercanî: Turmuşu Hem Eserleri* (1960) isimli kitabında ise Kazanlı tarihçi ve ıslahatçı âlim Şehabettin Mercanî'nin hayatını kaleme alır. Her ne kadar orijinalliği tartışılabilir olsa da bu eser Mercanî'nin Tatar aydınları için önemini gösterir. *Tatarlarning Tüpçığışı* (1962) isimli kitabında İdil-Ural Türklerinin tarihini ve o çağdaki durumunu anlatmaktadır. Bu çalışma onun fikirlerini aydınlatan en önemli eserdir. Kazan Türklerinin milli kahramanının hayatını anlatan *Süyümbike Han: Anıng Turmuşu Hem Tüşünceleri* (1963) isimli bir şiir kitabı bulunmaktadır.

Öte yandan onun hakkında yazılan makalelerden en önemlisi kızları İdil [Almat] ve Dim [Bapisch]'in, doğumunun 90'ıncı yıldönümü münasebetiyle kaleme aldığı "Dr. Ahmed Lebib Karan" isimli *Kazan* dergisinde yayımlanan makaledir.¹ Karan'ın hayatıyla ilgili birçok önemli bilgi burada bulunmaktadır. İsmail Otar ve Ömer Özcan tarafından yayımlanan *Cafer Seydahmet Kırımer'in Günlüğü 1954-1960* (2003) isimli eserde ve Fahrettin Kerim Gökay'ın "Dr. Lebib Karan" adıyla yazdığı makalesinde onun hakkında bazı genel bilgiler bulunmaktadır.² Ferit Ragıp Tuncor'un "A. Lebib Karan (1887-1964)" isimli yazısı da onun hayatı hakkındaki başka kaynaklarda bulunmayan birkaç farklı bilgi

¹ İdil-Dim, "Dr. Ahmet Lebib Karan" *Kazan*, S. 20, 1977, s. 34-39.

² Fahrettin Kerim Gökay, "Dr. Lebib Karan", *Emel*, S. 24, Temmuz-Ağustos 1964, s. 50.

içermektedir.³ Karan'ın Balkan Harbi'nde Yakup Cemil'in çetesinde faaliyet gösterdiği ve Viyana hastanesi Deri Hastalıkları kliniğinde çalıştığı bilinmektedir.⁴

Lebib Karan'ın diğer bir kısa biyografisi ise Fethi Erden'in *Türk Hekimleri Biyografisi* (1948) adlı kitabında bulunmaktadır. Burada daha çok meslekî faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Lowell Bezanis "Volga-Ural Tatars in Emigration" isimli makalesinde Lebib Karan'ın hayatına değinmektedir.⁵ Beril Devlet'in, *Bir Ömre Altı Hayat Sığdıran Nadir Devlet'in Yaşam Öyküsü* (2014) isimli eserinde Lebib Karan'dan ve kurduğu Süyümbike Kültür Cemiyeti'nden bahsedilmektedir. Kızıl Tataristan dergisinde M. Sagıydullin'in esasında Ayaz İshakî'yi eleştiren makalesinde de bahsi geçmektedir.⁶ Hatıyp Minnegulov'un Lebib Karan'ın hayatını ve fikirlerini derlediği makalesi ise onun hakkında birçok orijinal bilginin bulunduğu önemli bir çalışma olup Karan'ın Tataristan'da nasıl bilindiğini aydınlatması açısından önem arz eder.⁷ Ryosuke Ono, muhaceretteki Özbek Türklerinden Abdülvahap Oktay'ı anlattığı makalesinde onun hayatı ve faaliyetlerinden söz etmektedir.⁸

Hayatını İdil-Ural Tatarlarının millî kimlik ve millî bilince sahip olmaları yolunda geçiren Lebib Karan'ın yeterince bilinmeyen birçok eser ve makale bıraktığını gördük. Henüz müstakil bir şekilde incelenmeyen bu eserlerine ulaşarak çalışmamızın orijinalliliğine katkıda bulduk. Hayatı hakkında yazılanları olabildiğince bir araya toplamaya gayret ettik. Konu başlıkları altında eserleri ve makalelerini analiz ederek onun fikrî dünyasını sunduk. Şiir kitaplarının okunmasıyla önemli sayılabilecek biyografik malumata ulaştık. Bu malumatın bir kısmı da Tatar halkının kültürel, sosyal ve ekonomik durumunun ele alındığı kıymetli bilgilerdir.

Ahmet Lebib Karan'ın Hayatı

Dr. Ahmet Lebib Karan, Kazan yakınlarında ataları tarafından kurulmuş olan Karan avılında⁹ (köyünde) 5 Ocak 1887 yılında doğmuştur. Babası imam Fethülbeyân Efendi, bu köyün müderrisliğini de vazife edinmiştir. Annesi Şemsülbenat Hanımdır. Karan'ın: Ekrem, Lebabe, Lebib, Hamit, Habibe ve Havle olmak üzere yedi kardeşi vardır.¹⁰ Lebib Karan, köyünü bir şiirinde şu şekilde anlatır:

“Minim tугan süyüklü avulumnung adı Karan.

Br çakırım yugarısından çıkan suvu Karan.

On altı buvun ilgeri babamning adı Karan.

³ Ferit Ragıp Tuncor, “A. Lebib Karan (1887-1964)”, *Sanat Dünyası*, 1964, s. 4-5.

⁴ Tuncor, s. 4-5.

⁵ Lowell Bezanis, “Volga-Ural Tatars in Emigration”, *Central Asian Survey*, C. XI, S. 4 13 September 2007, s. 29-74.

⁶ M., Sagıydullin, “Millî Bayrak Astında Seyasi Fehiş”, *Kızıl Tatarstan*, S. 111 22 May 1929. Aktaran: Gayaz İshakî, XV, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 2014, s. 37-47.

⁷ Hatıyp Minnegulov, “Tatar süzen olılagan Karan,” *Medeni Comga*, 2 Mart 2021.

⁸ Ryosuke Ono, “Muhaceretteki Bir Özbek Türkü'nün Mektuplarına Göre Türk Dünyası- Abdülvahap Oktay ve Mektupları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. LIII, S. 2, 2013, s. 563-584.

⁹ Burası, Başkırdistan'daki Ufa ilinin bir köyüdür. Eski Menzelin ve Belebeev rayonlarında [ilçelerinde], şimdi Sarmanovsky, Çekmagushevsky, Buzdyakskiy gibi bölgelerde Karan adını taşıyan birçok Tatar köyü bulunmaktadır. Hatıyp Minnegulov [Хатыйп Миңнегулов]. “Tatar süzen olılagan Karan,” *Medeni Comga*, 2 Mart 2021.

¹⁰ İdil-Dim, s. 34.

Şunga küre Türkiye’de soyadım buldu Karan.¹¹”

Tahsiline dedesi Karan Hazret’in¹² medresesinde başlayan Lebib Karan, daha sonra Orenburg’daki meşhur Hüseyiniye Medresesi’ne devam etmiştir. Arapça ve Farsçayı bu yıllarda öğrenmiş, Petersburg’da Rusça tahsili almıştır. Aynı zamanda Kazan’daki Muhammediye Medresesi’nde eğitim görmüştür.¹³ Çar’ın ordusunda askerlik yapmak istemeyen Lebib Karan, eğitimine Rus okullarında devam etmek yerine ailesinin de isteği doğrultusunda, 1909 yılında, 22 yaşında İstanbul’a gelmiştir.¹⁴

Lebib Karan, İstanbul’da Kazanlı hemşehrilerinden Ömer Teregul Bey ve eşi Hatice Hanım’ın gözetiminde eğitim hayatına devam etmiş ve aynı yıl Vefa İdadisi’ne başlamıştır. Bu lisedeki iki yıl süren eğitimi sonrasında 1911’de Tıbbiye’ye (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) kaydolmuştur. Talebelik hayatında Haydarpaşa’daki Yeldeğirmeni adlı muhitteki pansiyonlarda kalmıştır.¹⁵ Doktorluk mesleğine meraklı olan Lebib Karan ile babası bu konuda anlaşamamıştır. Oğlunu din tahsili için İstanbul’a gönderen Fethülbeyân Efendi onun doktor olmasını istememiş, oğlunun dinî tahsilini tamamlayarak Karan köyündeki medreselerinde kendisi gibi müderris olmasını istemiştir.¹⁶ Bu sebeple babasının maddi desteğini alamayan Lebib Karan, yine de öğrenimini terk etmeyerek Kazanlı hemşehrilerinin yardımıyla Tıbbiye’ye devam etmiştir.¹⁷

Balkan Savaşı’nda Tıbbiyeli arkadaşlarıyla birlikte gönüllü olarak cepheye gitmiştir. Kırklareli ve Lüleburgaz’da ve Yakup Cemil’in liderliğini yaptığı çeteye katılarak sıhhiye çavuşluğu yapmıştır. Bu çete ile Bulgar köylerine baskınlar yapmış, ölümlerin toplattırılıp yakılmasında görev alarak ordu içerisinde salgın hastalıkların yayılmasına engel olunması görevinde yer almıştır.¹⁸ Lebib Karan, cepheden döndüğünde ise Tatar Kızılay Heyeti’nin yardımıyla eğitim görmek için Petersburg’a, Psikonevroloji Enstitüsü’ne gitmiştir.¹⁹ Bu enstitüde bir yıllık talebeliği Cihan Harbi’nin başlaması üzerine sona ermiştir. Petersburg’daki talebelerin Rus ordusuna katılmak için cepheye sevk edildiğini gören Karan, Türkiye’ye gelmiştir. Cepheye dahil olamayıp Hilâl-i Ahmer’de görev almış ve geçici terhis sonucunda Tıbbiye’ye devam etmiştir. Sıhhiye Müdüriyet-i Umûmisi’nin başındaki Doktor Adnan Adıvar’ın onayıyla Şişli Çocuk Hastanesi’nde staj görmüştür. Karan, bu dönemde *Türk Yurdu*’nda “Türk Kadınlığının Harb-i Umumi’deki Faaliyeti” ve “Yeni Eserler: Hasta bakıcılık” isimli makalelerini (Ekim 1915) kaleme almıştır.²⁰

1919’da Tıbbiye’den mezun olan Lebib Karan, İstiklal Harbi için Kızılay İmdadî Sıhhi Heyeti ile Anadolu’ya geçmiştir. Kuva-yı Milliye’nin Nazilli ve Aydın cephelerinde

¹¹ “Benim doğduğum sevgili köyümün adı Karan
Bir çağırayım yukarisından çıkan suyu Karan
On altı neslin selefi babamın adı Karan
Şuna göre Türkiye’de soyadım oldu Karan.”

A. Lebib Karan, *Yeş Vaktimning Cırları*, Süyümbike Kültür Cemiyeti Ceyimleri, İstanbul 1959, s. 43-44.

¹² Hazret, ilim sahibi, saygın kimseler için kullanılan bir sıfattır.

¹³ Tuncor, s. 4.

¹⁴ Tuncor, s. 4.

¹⁵ Gökay, s. 50.

¹⁶ A. Lebib Karan, *Yeş Vaktimning Cırları*, s. 79.

¹⁷ Tuncor, s. 4.

¹⁸ Tuncor, s. 4.

¹⁹ Fethi Erden, *Türk Hekimleri Biyografisi*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul 1948, s. 134.

²⁰ Tuncor, s. 5.

Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe'yle birlikte mücadele etmiş²¹, 57'nci Tümenden sorumlu doktor olmuştur. Onun buradaki hizmetleri İstiklâl madalyası ile ödüllendirilmiştir. 1921'den itibaren ise İzmir, Balıkesir ve Ankara gibi Anadolu'nun birçok bölgesinde hekimlik yapmıştır.²²

Sovyetlerin Kazan'ı işgalinden sonra Türk vatandaşlığına geçen Karan,²³ memleket hasretini ve ailesine özlemini şu şekilde kaleme almıştır:

“Min dukturlukta ukudum, singe faydam itsin dip
Çirlerimning imin taptı süyüklü bebkem disin dip
Ah, şul melgun Bolşevikler mungar kirte buldu bit!
Sini kaytıp küre almadım, ümitlerim sündü bit!²⁴”

Memleketi Kazan'a olan hasreti hayatı boyunca devam eden Karan, 1923'te Refika Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten ilk kızı Lale (Oraloğlu) dünyaya gelmiş fakat evlilikleri pek uzun sürmemiş ve bir süre sonra ayrılmışlardır.²⁵ Karan, 1926'da ise Rabia Veli Hanımla evlenmiştir. Kırım Türk-Tatarlarından olan ve Kırımlı Tatar kadınları arasında ilk üniversite mezunlarından olduğu bilinen Rabia Veli Hanımla nikah törenlerinde şahitliği Yusuf Akçura ile Ayaz İshakî yapmıştır.²⁶ Evliliklerinden bir yıl sonra yanına eşi Rabia Hanım'ı da alarak cildiye ihtisası yapmak amacıyla Berlin'e gitmiş, buradaki Charité Hastanesi'nde üç sene boyunca ünlü hocalarla çalışmış ve alanında uzmanlaşmıştır.²⁷

Berlin'deki faaliyetleri bununla sınırlı kalmamış, Ayaz İshakî'nin çıkardığı *Milli Yul* dergisinde başta Tatarlar olmak üzere Rusya Türklerinin sorunları ile ilgili makaleler kaleme almış²⁸, İdil-Ural istiklâl teşkilatına maddi-manevî yardımlarda bulunmuştur.²⁹ Yazılarının yayımlandığı bir diğer dergi *Finlandiya İslam Mecellesi* olsa da bu mecmuaya ulaşmak mümkün olmamıştır.

Karan ve eşinin Almanya'da buldukları sırada İdil [Almat] ve Dim [Bapisch] adlarını verdikleri iki kızları dünyaya gelmiştir. Bu süre zarfında edindikleri ilmî ve siyasi tecrübelerin ardından 1931 senesinde İstanbul'a dönmüşlerdir.³⁰

²¹ Erden, s. 134.

²² Tuncor, s. 5.

²³ Tuncor, s. 5.

²⁴ “Ben doktorluk okudum sana faydam değsin diye
Hastalıklarımı güvenle buldu sevgili bebeğim desin diye
Ah şu melun Bolşevikler buna engel oldu elbette
Seni gelip göremedim, ümitlerim söndü elbette.”

A. Lebib Karan, *Tüşüncemning Cırları*, Süyümbike Kültür Cemiyeti Ceyimleri, İstanbul 1959, s. 75.

²⁵ Emine Lale Oraloğlu, Türk tiyatro ve sinema oyuncusu, film yönetmeni, profesyonel sporcu. 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de tiyatro ve sinema oyuncusu olarak tanındı.

²⁶ İdil-Dim, s. 35.

²⁷ Bezanis, s. 67.

²⁸ Ayaz İshakî'nin Ahmet Lebib Karan'la arkadaşlığı 1913 yılına kadar uzanmaktadır. İshakî, Petersburg'da çıkardığı *İl* (1913-1914) gazetesinde Lebib Selim'in de kendisiyle birlikte çalıştığından söz eder. Gazete, Türk-Tatar milletinin haklarını savunmak için radikal-milliyetçi bir yol izlemiş fakat Rus hükümetinin baskısı ve sansürleri neticesinde faaliyetlerini bitirmek zorunda kalmıştır. Tahir Çağatay ve Ali Akış (haz.), *Muhammed Ayaz İshaki Hayatı ve Faaliyeti- 100. Doğum Yılı Dolayısıyla*, Ankara 1979.

²⁹ Tuncor, s. 5.

³⁰ İdil-Dim, s. 35.

Lebib Karan, bu yıldan itibaren Anadolu'da bazı şehirlerde hekim olarak çalışmıştır. Fatsa'da bir oğlu dünyaya gelmiş fakat vefat etmiştir. Zonguldak'ta kızı Çolpan doğmuştur. Karaburun'da Türk Ocağı reisliği yapan Dr. Lebib Karan³¹, 1937'de Konya Memleket Hastanesine tayin edilmiştir.³² Yaklaşık on sene kaldığı Konya'da bir dönem Kız Öğretmen Okulu'nda hekimlik yapmış, *Tıb Dünyası* dergisinde³³ ve *Selçuk* gazetesinde birçok makale kaleme almıştır.³⁴

Lebib Karan, son olarak 1947'de İstanbul'a dönerek Zühreviye Teşkilatı Galata dispanseri başhekimliğine atanmıştır.³⁵ Bu sırada (Ayaz İshakî ve Sadri Maksudî'nin yardımlarıyla) yıllardır görüşemediği kızı Lale ile görüşme fırsatını bulmuştur. Aradan geçen beş senenin ardından 1952 senesinde emekliye ayrılmıştır.³⁶ Emekli olduktan sonra uzun süredir planladığı kitap ve şiirlerini yayınlamış, 1955'te İdil-Ural Türkleri ve Sosyal Yardım Derneği'nin kurulmasında etkili olmuştur. 1957'de enfarktüs diye bilinen rahatsızlığa yakalanan Karan tedavisi için yeniden Almanya'da bulunmuştur.³⁷

Karan, Almanya'dan dönüşünde yarım kalan siyasi ve kültürel faaliyetlerini devam ettirmiş ve Süyümbike Kültür Cemiyeti'ni kurmuştur. Her ne kadar önemli bir girişim olsa da bu cemiyet geniş çapta bir etki yaratamamıştır. Lebib Karan'ın eserlerinin neşri haricinde önemli bir faaliyeti de bulunmamaktadır.³⁸ Öte yandan Karan, 1963'te Rusya Türkleri uzmanı tarihçi Nadir Devlet'in de dahil olduğu Tukay Gençlik Kulübü'nün kuruluşuna ön ayak olmuştur. Süyümbike Kültür Cemiyeti'nin faaliyet gösterdiği Feriköy'deki binanın en üst katını düşük bir meblağ karşılığında tarihçi Nadir Devlet ve arkadaşlarına kiralamıştır.³⁹

Dr. Lebib Karan hayatının geri kalan kısmını İdil-Ural davası uğruna geçirmiş, Tatar kimliği konusunun yanında, siyasi, dini, edebî ve kültürel içerikli eserler ortaya koymuştur. Kazan Türkçesiyle kitaplar neşretmiş, meşhur Tatar din âlimi ve tarihçisi Şehabeddin Mercanî'nin biyografisini kaleme almış, Tatarların ortaya çıkışı hakkında eser yazmıştır.

Rusça, Almanca, Fransızca ve Arapça bilen yazarımız, 1963'te hacca gitmiş ve bir sene sonra tatil için gittiği Abana'da (Kastamonu) 31 Temmuz 1964'te vefat etmiştir. Yayınlamak üzere çalıştığı bir iki eseri de bu sebeple yarım kalmıştır. Hayatını Tatar kimliğine adayan Lebib Karan'ın Feriköy'deki mezarında Süyümbike minaresinin ufak bir örneği bulunmaktadır.⁴⁰

³¹ Erden, s. 134.

³² İdil-Dim, s. 35.

³³ A. Lebib Karan, "Pellagra Hakkında Yeni Buluşlar", *Tıb Dünyası*, C. XII, 15 Birincikânun 1939, s. 4285-4287.

³⁴ A. Lebib Karan, "On Yıllık Milli Sağlık Planı" *Selçuk*, 4 Ocak 1947, s. 2.

³⁵ Tuncor, s. 5.

³⁶ A. Lebib Karan, *Sümsirimning Cırları*, Süyümbike Kültür Cemiyeti Ceyimleri, İstanbul 1959, s. 35-39.

³⁷ İdil-Dim, s. 35.

³⁸ Nadir Devlet'de Süyümbike Kültür Cemiyeti'ni şöyle değerlendirir: "Her Tatar için tarihî ve millî sembol olan Süyüm Bike'den adını alan cemiyet birkaç şahsın, daha ziyade Dr. Lebib Karan'ın şahsi gayreti ile 1957-1964 yılları arasında yaşamış, te'sirsiz bir teşekkül idi." Nadir Devlet, "Türkiye'de Kazan Türklerini Tanıtma Mes'elesi Ne Durumdadır?", *Kazan*, C. I, S. 2, Aralık 1970, s. 2.

³⁹ Beril Devlet, *Bir Ömre Altı Hayat Sığdıran Nadir Devlet'in Yaşam Öyküsü*, Çatı Kitapları, İstanbul 2014, s. 58.

⁴⁰ İdil-Dim, s. 35.

Lebib Karan'ın Tatarcılığı

Lebib Karan, *Tatarlarınğ Tüpçığışı* adlı eserinde tarih, siyaset ve kültür konularındaki fikirlerini geniş bir kapsamda ele almıştır. İdil-Ural istiklâl davasını savunmuş ve Tatar ile Türk'ün tek bir milleti ifade etmediğini şu şekilde belirtmiştir:

“Şul sebepli de bu eserimiz blen hem Mogolga hem de Türükke başka ayrı br (Tatar milleti) bulganını isbat itünü kirekli taptık. Tengri tilese bu eserimiz Tatarları dünyaga tanıtacaktır.⁴¹”

Karan, Sovyet siyasetinin karşısında olduğu gibi Tatar aydınlarının Türkçülük yapmalarına da karşı çıkmıştır. Bu çerçevede Tatarcılık fikrinden de bahsetmemiz gerekmektedir. Rusya İmparatorluğu hâkimiyetindeki Türkler kendilerini daha çok Müslüman kimliğiyle tanımlamışlar ve Tatar kimliğini kullanmaktan kaçınmışlardır. Zira aydınlanma başlayınca değin Rusya Müslümanlarında Tatar kelimesine karşı nefret ve düşmanlık söylemleri fark edilmektedir.⁴²

Tatar adının millî kimlik olarak benimsenmesi 19. yüzyılda meşhur din âlimi ve tarihçi Şehabettin Mercanî'nin *Müstefadül-Ahbar fi Ahvali Kazan ve Bulgar* adlı eseriyle tartışmaya açılmıştır. Tatar tarihinin aydınlatılması açısından oldukça kıymetli olan bu eserde Mercanî: “Tatar olmasang, Arab ve Tacik ve Nogay değil ve Hıtay ve Rus ve Efrenç ve Prus ve Nemse dahi değil imdi kim bolursun?” [Tatar olmasan, Arap ve Tacik ve Nogay değil ve Hıtay ve Rus ve Efrenç ve Prus ve Nemse dahi değil şimdi kim olursun?] diyerek millî kimlik olarak Tatar adının kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.⁴³

Mercanî ile aynı dönemde yaşayan ve Tatarcılık fikrinin kurucusu olarak kabul edilen şahsiyet ise Kayyum Nasırî'dir (1825-1902). Tatar edebiyatının gelişiminde önemli bir yeri bulunan Nasırî, İdil-Ural Türklerine Tatar denilmesi gerektiğini ifade ederek ileriki dönemlerde ortaya çıkmış olan, Türklükten ayrı bir Tatarcılık mefhumunun en önemli temsilcilerinden olmuştur.⁴⁴ Hayattayken fazla ilgi görmeyen Kayyum Nâsırî, halkın ve ceditçi⁴⁵ ulemanın muhalefetiyle karşılaşmış, Mercanî ve Gaspıralı İsmail Bey ile de fikrî uyumsuzluğu dikkat çekmiştir.⁴⁶

Ekseriyeti ceditçi olan ve Tatarları Türklüğün kuzey kolu olarak gören aydınlar ise daha aktif bir siyaset izlemiştir. Bunların başında Gaspıralı bulunmaktadır. Onun Tercüman'da başlattığı “dilde, fikirde, işte birlik” ideali ortak Türk dili ile yazma eğilimini güçlendirmiş ve birçok Rusya Türkü aydın onun yolundan gitmiştir.⁴⁷ Gaspıralı

⁴¹ “Bu sebeple bu eserimiz ile de Moğol'dan ve Türk'ten ayrı bir (Tatar milleti) olduğunu ispat etmeyi gerekli bulduk. Tanrı dilerse bu eserimiz Tatarları dünyaya tanıtacaktır.”

A. Lebib Karan, *Tatarlarınğ Tüpçığışı*, Süyümbike Kültür Cemiyeti Ceyimleri, İstanbul 1962, s. 6.

⁴² A. Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966, s. 218.

⁴³ Taymas, s. 216.

⁴⁴ Nadir Devlet, “XX. Yüzyılda Tatarlarda Millî Kimlik Sorunu” *Belleten*, C. LX, S. 227, Nisan 1996, s. 191-202.

⁴⁵ Ceditçilik, 1880'ler ile 1920'ler arasında Rus İmparatorluğu'ndaki sekülerizasyon, modernleşme, milliyetçilik, kadın hakları, demokrasi ve Rusya Türklerinin dinî-hukukî reformunu kapsayan ve eğitimin de ötesine geçen bir harekettir. Danielle Ross, *Tatar İmparatorluğu: Kazan Tatarları ve Çarlık Rusyası'nın Oluşumu*, çev. Kadri Mustafa Orağlı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020, s. 11.

⁴⁶ Kayyum Nasırî'nin hayatı hakkında bkz.: Ahmet Kanlıdere, “Modern Tatar Edebiyatının Öncüsü Kayyum Nasırî (1825-1902) ve Onun Etrafındaki Muamma”, *Prof. Dr. Mehmet Alpagu Armağanı*, I, ed. Muhammed Bilal Çelik, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 297-304.

⁴⁷ Ortak Türk dilinin gelişimi konusunda bkz.: Yavuz Akpınar (der.), *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri I, II, III*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.

Türk dünyasının birliğini amaçlayan mefkûresi ile ceditçiliğin bayraktarı olmuştur. Ayrıca dilde Tatarcılığı savunan basın-yayın organlarını İlminski'nin misyonerlik faaliyetlerine hizmet ve bölücülük ile suçlamıştır.⁴⁸ Diğer bir Rusya Türkü aydın Halim Sabit (Şibay) ise Tatarcılığı yabancı bir cereyan olarak görmüş ve bu cereyanın ölüme mahkûm olması gerektiğini söylemiştir.⁴⁹

Türkçülük-Tatarcılık münakaşaları XX. yüzyılın başlarında basın-yayın faaliyetlerinin de katkısıyla artmış ve bilhassa edebî dil meselesinde hız kazanmıştır. Bir tarafta Rızaeddin b. Fahreddin, Musa Carullah ve Abdürreşid İbrahim gibi aydınlar Türkçülüğü savunurken diğer tarafta Ayaz İshakî, Abdullah Tukay ve Âlimcan İbrahim(ov) gibi aydınlar ise Tatar milliyetçiliğine eğilim duymuşlardır.⁵⁰

1905 Devrimi ile 1917 Ekim Devrimi arasındaki dönemde ise İdil-Ural ve Sibir bölgesindeki Türk halklarının ortak kimliğini tanımlamak amacıyla Türk-Tatar tabirinin ortaya çıktığını görmekteyiz.⁵¹ Örneğin Zeki Velidî Togan'ın Kazan'da yayımlanan ilk tarih kitabının adı *Türk-Tatar Tarihi* olmuştur. Türk-Tatar aydınları arasında bir uzlaşma üzerine kullanılan bu tabir ile Türk soyundan geldiği kabul edilmiş fakat Kuzey Türklerinin diğer Türk illerinden farklı olan sosyal ve kültürel özellikleri de inkâr edilmemiştir.

Türkçülük-Tatarcılık tartışmaları İdil-Ural ile sınırlı kalmamış, Kırım Türk-Tatarları ve Azerbaycan Türkleri arasında da cereyan etmiştir. Kırımlı bazı gençler Gaspıralı'dan etkilenecek Türkçülüğe meylenmiş, bazıları da “Genç Tatarlar”ın faaliyetleri neticesinde milli kimliklerini Kırım Tatarı olarak ifade etme eğilimine girmişlerdir. Azerbaycan'da ise *Ekinci* ile başlayan ortak Türk dilinde yazma eğilimine karşı ayrı bir Azerbaycan dili ve edebiyatını savunanlar da olmuştur.⁵²

Rusya Türklerinde Türkçülük-Tatarcılık tartışmaları 1917 Bolşevik devriminin başarıya ulaşması ve Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla tamamen ortadan kalkmıştır. Nitekim Lenin ve devamında Stalin liderliğindeki Sovyet idaresi Türk-Tatar tabirinin kullanılmasına izin vermemiştir. Böylece İdil-Ural Türkleri de Türk adını bırakarak Tatar ve Başkurt adını milli kimlik olarak kullanmışlardır.⁵³

Öte yandan ekseriyetle Türkiye'de ya da Avrupa ülkelerinde yaşayan muhaceretteki Rusya Türkleri, bu tabiri kullanmaya devam etmiştir. Yusuf Akçura, Zeki Velidî Togan, Sadri Maksudî Arsal, Ahmet Ağaoğlu gibi Rusya Türkü aydınlar Türk dünyasının birliğini savunmuşlar ve bunun için siyasi, tarihi ve kültürel alanlarda çalışmalarda bulunmuşlardır. Kazanlı Ayaz İshakî ise hayatının ilk dönemlerinde Sosyalist ve Tatarcı sonrasında ise Türkçü olmuştur.⁵⁴

Türk-Tatar aydınlarının ekseriyetle kabul ettiği Türkçülüğün aksine ısrarla Tatarcılığı savunan aydınlar da bulunmaktadır. Bu aydınların başında Kazanlı Dr. Ahmet

⁴⁸ Ahmet Kanlıdere, *İdil-Ural ve Türkistan'da Fikir Hareketleri Dini İslahçılık ve Ceditçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021, s.193.

⁴⁹ Halim Sabit, “Milliyetçilik Tarihi: Şimal Türklerinde Türkçülük ve Tatarcılık”, *Yeni Mecmua*, C. II, S. 40, 25 Nisan 1918, s. 293-294.

⁵⁰ Kanlıdere, s. 194-195.

⁵¹ Devlet, s. 207.

⁵² Devlet, s. 208.

⁵³ Devlet, s. 194.

⁵⁴ Ayaz İshakî'nin hayatı ve fikrî inkişafı için bk.: Ahmet Kanlıdere, *Sosyalizmden Türkçülüğe Kazanlı Ayaz İshakî*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019.

Lebib Karan gelmektedir. O, Tatarları Rus sömürgeciliğinden kurtarmayı hedeflemiş ve bununla birlikte Türkçü Tatar aydınları da ağır bir dille eleştirmiştir. Gençliğinde millî meseleler üzerine birlikte çalıştığı Ayaz İshakî ile yollarını ayıran da bu fikirlerindeki taviz vermeyen tutumu olmuştur.⁵⁵ Hâlbuki ilk zamanlarda Türk-Tatar tabirini kullanmaktan çekinmeyen Lebib Karan, *Millî Yul*'daki yazılarında daha birleştirici bir aydın profili ile karşımıza çıkmıştır. Onun Tatarcılıkta bu denli sivrilmesi emeklilik çağında yayınladığı eserlerinde görülmektedir. Başta *Tatarlarınñ Tüpçığışı* (İstanbul 1962) olmak üzere bu dönemde yazdığı eserlerinden Tatarcılığı ne denli taassupla savunduğu anlaşılmaktadır.

O, Tatarların kökenini anlattığı eserinde Tatarların ne Türk ne de Moğol soyundan olduğunu şu cümlelerle savunmaktadır:

“Çünkü bugünkü bik küp Avrupa tarihçileri, garep hem farsî tarihlerinden alıp yazgan bilimleri blen bu üç milletni brbrisine katnaştırıp bitirgenler. Çünkü Tatar halkı üstüne kilip türükler de, mogollar da hanlıklar kurganlar. Şunluktan ol tatarlar halkına ce (Türük), ce ise (Moğol) digenler. Şul sebepli Tatarlar hakkında brbirisini tutmagan elle niçe türlü yazılğan tarihler kürne turgan buldu. Bularga küre Tatarı Türükten, yaki Mogoldan ayırıp kürsetü mümkün tügül.⁵⁶”

Görüldüğü üzere Türkçü Tatar aydınlarından oldukça farklı bir profile sahip olan Lebib Karan, Tatar tarihinin yeterince bilinmediğini, dolayısıyla Türkler ve Moğollar ile Tatarların tek bir millet olarak kabul edildiğini ifade etmektedir.

Öte yandan *Yeş Vaktımnıñ Cırları* isimli şiir kitabında da Tatarcılığı destekleyen cümleleri şu şekildedir:

“Türük tarihleri Tatarı tarihten de atar;
Bütün Tatarı Türük yasap, alarça yok Tatar.
Şunga köre öz tarihin hiç te blmegen Tatar.
Öz tarihin blmegen millet bir kün elbet batar!⁵⁷”

Türkçü Tatar aydınlarını da ağır bir dille tenkit etmiştir.

Muna şuşu zur tarih blgiçlernıñ öyretkenleri blemlerni öyrengeç, Sadri Maksudî, Gayaz İshakıy hem zamandaşları kaybr nadan molla tiplernıñ tarih blmegenleri halde özlerini bir tarih blgiçi kibik kürsetip, nadan Tatar milletini öz isimlerinden cirendirir öçön, yalgız öz tleklerni boysundurup, alarnı türükçülüкке taba ündevleri,

⁵⁵ Özcan, s. 24.

⁵⁶ “Çünkü bugünkü pek çok Avrupa tarihçileri, Arap ve Fars tarihlerinden aldıkları bilimleri ile bu üç milleti birbirine karıştırıp bitirirler. Çünkü Tatar halkı üstüne gelip Türkler de Moğollar da hanlıklar kurmuşlar. Bundan ötürü Tatar halkına bazen Moğol bazen de Türk demişler. Aynı sebeple Tatarlar hakkında birbirini tutmayan her nasılsa türlü yazılan tarihlerde görülen Türk'ten, ya da Moğol'dan ayırıp göstermek mümkün değil. Bugünkü günde Türkiye Türkleri için de bu Avrupa tarihlerinden faydalanıp, Tatarları da Türk yapan Türkçüler çoğalıp gitti. Burada karışık tarihlerden faydalanıp Türkçülük propagandası yapan bazı Tatarlar da yok değil.”

A. Lebib Karan, *Tatarlarınñ Tüpçığışı*, s. 8.

⁵⁷ “Türk tarihleri Tatarı tarihten de atar

Bütün Tatarı Türk sayar, onlarca yok Tatar

Buna göre öz tarihini hiç de bilmeyen Tatar

Öz tarihini bilmeyen millet elbet bir gün batar!” Lebib Karan, *Yeş Vaktımnıñ Cırları*, s. 15.

nihetli pıçırak br maksatnı ortaga atkanlıklarını, yalğan söylegenliklerini bu tarihi blimler meydana koyadır.⁵⁸

Lebib Karan, 5'inci yüzyıldan itibaren Avrupa'ya göç etmiş olan Hunları, Avar, Bulgar ve Kıpçak gibi Türk boylarını Tatar kimliğiyle bağdaştırmaktadır. Buradan yola çıkarak Tatarların Avrupa medeniyetinden olduğunu, Asyalı barbar kavimlerle bir ilgisinin olmadığını iddia etmektedir. Çin yıllıklarına dayanarak Tatarların Türk ırkından daha önce var olduğunu, büyük Tatar milletinin Hunların, Moğolların ve Türklerin atası olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁹

Türkçülük-Tatarcılık münakaşasında bu iddialarıyla yetinmeyen Dr. Lebib, "Türkistanlı Kardeşlerge" [Türkistanlı Kardeşlere] adlı şiirinde oldukça ilginç ifadelere yer vermektedir:

"Türküstanğa iskiden Tataristan diyilgen.
Çin tarihleri de munu bik yahşı açıp birgen
Bütün halıklar bu ilde her zaman Tatar bulğan!
Tık Gareplerce bu ilge Türük adı kuyılğan."⁶⁰

Karan, Sovyet devrinde Tatarcılığıyla tanınmış Alimcan İbrahim(ov) gibi şahsiyetleri Tatar grameri hususunda ön plana çıkarmış ve onun Kayyum Nasırî zamanında meydana gelen Tatar dili ve edebiyatını korumak vazifesini başarıyla ifa ettiğini düşünmüştür.⁶¹ O, ilk Tatar tarihçisi olarak ise Şehabettin Mercanî'yi kabul etmektedir.⁶² Lebib Karan, Türkçülüğün önderlerinden Yusuf Akçura hakkında ise (Ayaz İshakî, Sadri Maksudî gibi aydınlara kıyasla) daha yumuşak bir dil kullanmış ve onun fikirlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Yusuf Akçuraoglu Türükçülüknüñ Türkiye'de brinçi yol başçılardan brsidir. Türkiye'de Türükçü bulgan bulsa, Reçeyde Tatarlar arasında Tatarlık öçön tırışkan br kişidir. Çünkü anğa küre Türük blen br Tatar milletniñ iki ismidir. Türkiye'de bulgan çağında Tatarlarga Şimal Türkü digen bulsa da brinçi dünya suguşu çurunda Enver Paşanıñ buyruğu blen Yavropaga kitip Kazan Tatarları isminden süz söyledi."⁶³

⁵⁸ "Buna şu büyük tarih bilgilerinin öğrettiği bilgileri öğrenen, Sadri Maksudî, Ayaz İshakî ve çağdaşları bazı cahil molla tiplerinin tarih bilmedikleri halde kendilerini bir tarih bilgici gibi gösterip, cahil Tatar milletini öz isimlerinden caydırmak için, yalnız kendi dileklerini boyun eğdirip, onları Türkçülüğe doğru teşvikleri, ne kadar ahlak dışı bir maksadı ortaya attıklarını, yalan söylediklerini bu tarihi bilgiler meydana koyar." Lebib Karan, *Tatarlarınñ Tüpçığışı*, s. 11.

⁵⁹ A. Lebib Karan, *Tatarlarınñ Tüpçığışı*, s. 13-20.

⁶⁰ "Türkistan'a eskiden Tataristan denilmiş

Çin tarihleri de bunu pek iyi açıp verir

Bütün halklar bu ülkede her zaman Tatar olmuş

Tek Araplarca bu ülkeye Türk adı koyulmuş."

A. Lebib Karan, *Yeş Vaktımnıñ Cırları*, s. 17-18.

⁶¹ A. Lebib Karan, *Tatarlarınñ Tüpçığışı*, s. 56.

⁶² Karan, s. 58.

⁶³ "Yusuf Akçura Türkçülüğün ilk önderlerinden birisidir. Türkiye'de Türkçü olsa da hariçteki Tatarlar arasında Tatarlık için çalışan bir kişidir. Çünkü ona göre Türk ile Tatar bir milletin iki ismidir. Türkiye'de olduğu dönemde Tatarlara Şimal Türkü demiş olsa da Birinci Dünya Savaşı devrinde Enver Paşanın buyruğu ile Avrupa'ya gidip Kazan Tatarları isminden söz söyledi." Karan, s. 76.

Nihayetinde o, Türkçülük-Tatarcılık tartışmaları hakkındaki fikirlerini şöyle özetlemiştir:

“Bütün şuşu yazulardan Tatarlarda Türkçülük 1917 nçi yıllarda brniçe kursakçı Tatar oluglarınınğ özliklerinden çırgarganları br başbaştaklıktan, br hainlikten başka br nerse de tügüldir. Türkçülük tatarı tutkunlıktan kutkarmas! İkinci tutkunlukka yolına açar!⁶⁴”

Lebib Karan açıklamaya gayret ettiğimiz fikirleriyle, Türkiye’deki Tatar aydınları arasında istisnai bir yer edinmiştir. Yukarıdaki ifadelerinde de görüldüğü üzere, Tatarcılığı savunmakla kalmamış Türkçülük yapan Tatarlara hain yaftasını yapıştıracak kadar ileri gidebilmiştir. Onun başlıca mefkûresi Tatarların Sovyet işgalinden kurtarılmasıdır. Bu istiklâl mücadelesi Batı kamuoyunda bilinirse Avrupalı devletlerin Tatarlara destek olabileceğini ümit etmektedir.⁶⁵

Öte yandan Lebib Karan, Altınordu devletinin yeniden kurulmasını önlemek isteyen II. Mehmed’in Kırım’ı ilhak ettiğini söylemiştir. Kazan’ın 1552’de Çar İvan tarafından işgaline Osmanlı’nın sessiz kalmasını gerekçe göstererek Kanunî’yi suçlamıştır.⁶⁶ Ona göre Türklük yalnızca Türkiye sınırlarındadır. Olug (Büyük) Tataristan ülkesi ise başta Kazan Tatarları olmak üzere, Kırım, Başkurt, Bucak, Karaçay Nogay, Kazak-Orda, Karakalpak, Hive ve Özbek Tatarlarından müteşekkildir.⁶⁷

Lebib Karan’ın Edebî Hayatı ve Eserleri

Lebib Karan, edebî yönüyle de oldukça dikkat çeken bir şairdir. Toplumsal, kültürel, tarihî, siyasi, felsefî ve dinî konularda yazdığı birçok şiirini *Yeş Vaktimning Cırları*, *Sümsirimning Cırları*, *Tüşüncemning Cırları* ve *Süyümbike Han Anıng Turmuşu Hem Tüşünceleri* isimleriyle ekseriyeti Kazan Tatar-Türkçesi ile yazılmış dört kitapta toplamıştır. Bu şiirleri onun hayatı hakkında da bilgiler sunduğu için ayrıca önemlidir.

Siyasi manada şiirlerine bakacak olursak Rus-Sovyet düşmanlığı ve Tatarcılık ön plandadır. “Tatarlarını Kuzgalışka Çakıru [Tatarları Başkaldırıya Çağrı]”⁶⁸ ve “Urustan Kutulu Yolu [Rus’tan Kurtulma Yolu]” gibi şiirlerinde Tatar milletini İdil-Ural istiklali için mücadeleye davet etmektedir.

“Matur Yazular” [Güzel Yazılar] başlığıyla yazdığı şiirlerinde ise hayatı, ailesi ve mesleği hakkında bilgiler aktarmaktadır.⁶⁹ “Tatarlarda Beyrem,⁷⁰” “Saban Tuyu,⁷¹” ve buna benzer şiirlerinde ise İdil-Ural Türklerinin kültürel hayatı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Öte yandan Lebib Karan, Türkiye’de kültürel ve siyasi Türkçülüğün

⁶⁴ “Bütün şuşu yazılardan Tatarlarda Türkçülük 1917’li yıllarda bazı kursakçı Tatar büyüklerinin kendiliklerinden çıkardıkları edepsizlikten, bir hainlikten başka bir şey de değildir. Türkçülük Tatarı esareten kurtarmaz! İkinci esaretin yolunu açar!” Karan, s. 77.

⁶⁵ A. Lebib Karan, *Tatarlanıng Tüpçığışı*, s. 56.

⁶⁶ Karan, s. 72-73.

⁶⁷ Karan, s. 67.

⁶⁸ A. Lebib Karan, *Yeş Vaktimning Cırları*, s. 11.

⁶⁹ A. Lebib Karan, *Sümsirimning Cırları*, Süyümbike Kültür Cemiyeti Ceyimleri, İstanbul 1959, s. 49-65.

⁷⁰ Karan., s. 69.

⁷¹ A. Lebib Karan, *Tüşüncemning Cırları*, s. 37-38.

işlendiği mecmuaların başında gelen *Türk Yurdu*⁷² dergisinde ve Ayaz İshakî tarafından Berlin’de yayımlanan *Milli Yul*⁷³ mecmuasında yazılar kaleme almıştır.

Karan, daha çok toplumsal konuları ele aldığı *Türk Yurdu*’nda “Türk Kadınlığının Harb-i Umumi’deki Faaliyeti” ve “Yeni Eserler: Hasta bakıcılık” adlı makalelerini kaleme almıştır. Burada Türk kadınının I. Dünya Savaşı’ndaki gayretlerini, kadın cemiyetlerinin gerek İstanbul’da gerekse memleketin her köşesinde gösterdiği vatanperver girişimleri bizzat araştırmış ve gözler önüne sermiştir. O, *Türk Yurdu*’nda uzun süreli bir faaliyette bulunmasa da bu mecmuada, Lebib Selim mahlasıyla kaleme aldığı yazılarından onun gençlik yıllarında eğitim maksadıyla geldiği ve ölümüne değin yaşadığı Türkiye’yi ne derece samimi bir şekilde benimsediği anlaşılmaktadır.⁷⁴

Lebib Karan’ın, *Milli Yul*’da dokuz makalesi bulunmaktadır. Bulat Batır isimli Tatar filminin analiz edildiği “Bolşevik Bülgeği” isimli makalesinde Çarlık dönemini kötölemek ve Sovyet propagandası yapmak için hazırlanan bu filmi birçok yönden eleştirmektedir. “Kazan ve İktisadî Töbekler” adlı yazısında 1920-1921 yıllarında Sovyetler Birliğinin iktisadî bölgelere bölünmesi anlatılmaktadır. Bu planın asıl amacının Rus şehirlerinin iktisaden kalkındırılıp Tataristan, Çuvaşistan, Çirmiş ve Ar gibi Rus olmayan ülkelerin fakirleşmesini sağlamak olduğunu söyler.

“Sönnetke Utırtu” ve “Sönnetnin Faydaları” isimli makalelerinde dinî ve millî kültürün yanında tıbbî bilgiler de paylaşmıştır. Bir Rus Ermeni’sinin Ayaz İshakî ve Mehmed Emin Resulzade hakkındaki makalesine cevap niteliğindeki “Bir Ermeni Kuşanlığı”nda, Paris’te çıkarılan *Dni* jurnalının 59’uncu sayısındaki makaleye karşılık verilmektedir. Bu makalenin İdil-Ural ve Azerbaycan istiklâl hareketine zarar vermek niyetiyle yazıldığını söyleyen Karan, Hund Karyan’ın bütün yazılarında Türk düşmanlığı yaptığını ve Türkiye’yi Panturanizm ile suçladığını söyler.

Karan, Muhammed Essad takma adıyla yazılar yazan Lev Nussimbaum’un *Könçığışta Kan ve May* [Doğuda Kan ve Petrol] isimli eserinden “Muhammed Essad = [Lev] Nussimbaum Kim?” adlı makalesinde bahsetmektedir. Yahudi kökenli yazarın bu eseri kaleme alma amacını Azerbaycan, Gürcistan, Türkistan, İran gibi ülkelerin

⁷² Türk Yurdu Cemiyeti tarafından kurulan *Türk Yurdu* mecmuası 24 Kasım 1911 tarihinden itibaren on beş günde bir yayımlanmaya başlanmıştır. Yusuf Akçura, baş yapıtı olarak nitelenen dergisinin baş yazarı olmuş ve bu mecmuanın 1911’den 1917’e kadar (bazı kesintilerle) müdürlüğünü yapmıştır. Kuruluşunda Ağaoğlu Ahmet ve Hüseyinzade Ali gibi Rusya Türkü aydınlar da aktif rol almıştır. Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Ziya Gökalp gibi Türkçü aydınların da yazılar kaleme almasıyla Türkiye’de Türkçülük akımını destekleyen, Türk dünyasının siyasi ve kültürel sorunlarıyla ilgilenen en önemli yayın organı haline gelmiştir. François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, Tarih Vakfı Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1996, s. 69.

⁷³ 1928’de Varşova’da İdil-Ural Bağımsızlık Komitesi’ni kuran İshakî aynı yılın Aralık ayında muhaceretteki Rusya Türklerinin teşkilatlanmasını sağlamak amacıyla *Milli Yul* dergisini çıkarmıştır. Eylül 1939’a kadar devam eden *Milli Yul* dergisinde Ayaz İshakî ve Kırımli Cafer Seydahmet başta olmak üzere birçok Türk-Tatar aydınının yazıları bulunmaktadır. Şule Güngör, *Yana Milli Yul (Yeni Milli Yol) dergisi ve Tatar Aydınlarından M. Ayaz İshakî (İdilli) ’nin Siyasi Görüşleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994, s. 14.

⁷⁴ O, *Türk Yurdu*’ndaki makalelerinde Lebib Selim mahlasını kullanmıştır. *Yana Milli Yul*’da ise bu mahlasıyla birlikte “Doktor Lebib” ya da “Lebib” isimleriyle de yazıları bulunmaktadır. Tatar yazar Galimcan Gilmanov onun Lebib Selimov soyadını kullandığını, Ufa şehrindeki Galiya medresesinde tahsil gördüğünü, *Şurâ* ve *Vakit* gazetelerinde makaleler kaleme aldığını söylemişse de bu bilgiler hiçbir kaynaktan görülmemektedir. Minnegulov, Натир [Хатып Миннегулов]. “Tatar süzen olilagan Karan,” *Medeni Comga*, 2 Mart 2021.

halklarının medeniyetsiz, kan dökücü ve ahlaksız insanlar olduğunu göstermeye çalışmak olduğunu söyler. Muhammed Essad'ın eserine karşı yine bu ülkelerin istiklalcileri ve gençleri tarafından pek çok protesto yazıldığını da açıklar.

“Medeni Turmuş ve Medeniyetli Yaşav”da İdil-Ural İstiklal Komitesi'nden, bu cemiyetin şubeleşmesinden ve *Milli Yul* mecmuasından bahseder. Pek yakın gelecekte Rusya'nın türlü müstakil cumhuriyetlere ayrılacağını, İdil-Ural ülkesinin Türk-Tatarlarının da bugüne hazırlıklı olmaları gerektiğini düşünür. Bu sebeple Tatar gençlerinin bu cemiyetin faaliyetlerine dahil olmalarını, Tatar zenginlerinin ise komiteye destek vermelerini ister.

İdil-Ural istiklali ile yurt sevgisini kaleme aldığı “İl Süyiçilik ve Özün Feda İtüçilik”te İdil-Ural'ın Bolşevik idaresine girdiğinden beri iki milyon insanın öldüğünü ifade ederek, Türk-Tatarları İdil-Ural'ın istiklali için vatana faydalı olmaya ve bağımsızlık için kendini feda etmeye çağırır. Cafer Seydahmet'in eserini değerlendirdiği “Rus İnkılabı Kitabı Hakkında” isimli makalesinde ise Cafer Seydahmet'in *Rus İnkılabı* (1930) adlı eserini değerlendirmektedir. Bu eserin istiklâl için çalışan Tatarlar için yol gösterici mahiyette kaleme alınan bir propaganda kitabı olduğunu söyler. Kırım'da Cafer Seydahmet'in bu eserini yalnızca Kırım için değil bütün Rusya'daki Türk-Tatarlar için yazdığını ifade eder.

Burada dikkat çeken husus Lebib Karan'ın makalelerinde Türk-Tatar ifadesini kullanmakta beis görmemesidir. Halbuki onun daha sonraki yıllarda Tatarcılığa taassup derecesindeki bağlılığını ve Türk-Tatar tabirinin ne denli karşısında olduğunu bilmekteyiz.

Milli Yul'a Lebib Selim'in Kırım kökenli eşi Rabia Hanım da katkıda bulunmuştur. Rabia Hanım, “Kırımhlarda Yurt Sevgisi” isimli makalesinde Türk-Tatar tarihinden bahseder ve istiklal uğruna çalışan yulbaşçılara [önderlere] itaat edilmesini tavsiye eder. “Kırım Hatıralarından” başlıklı makalesinde de Kırım'ın Bolşevikler tarafından işgali sırasında orada olduğunu söyler. Rabia Hanım, Moskova'da düzenlenecek Şark Hatunları Umumî Kongresi'ne kendisinin de Tatar kadınlarını temsil etmek için vekil seçildiğini belirterek o dönemde yaşadıklarını anlatır.

Ahmet Lebib Karan'ın Tatarcılık hakkında kaleme aldığı yazılar ve yayın faaliyetleri çok mühim bir yer tutmaktadır. O, bu faaliyetleri ile Tatar kimliğini savunmuş ve Sovyet hakimiyetindeki Tatarların sesini dünyaya duyurmayı amaçlamıştır. Karan'ın bu eserleri ve makaleleri Türkiye'de yayımlanmış, Sovyetler Birliği'nde ise yasaklanarak beyaz göçmenler listesinde yer almıştır.⁷⁵ SSCB'nin dağılmasına müteakip Lebib Karan'ın eserleri Tataristan'da incelenmeye başlanmıştır. Bu süreçte Ebrar Kerimullin'in onun hayatını ele aldığı⁷⁶ ve Hatib Yusufoviç adlı bir Tatar'ın Finlandiya'da temin ettiği Lebib Karan'ın eserlerini Kazan'a dönünce kütüphanelere ve müzelere bağışladığını bilmekteyiz. Onun özellikle *Tatarlarınğ Tüpçığışı ve Şehabettin Mercanî: Turmuşu Hem Eserleri* adlı kitapları Tatar yazarların dikkatini çekmiş,⁷⁷ Tataristan'da ilgi görmesini sağlamıştır. Hatıyp Minnegulov, makalesinde Karan'ın hayatının çoğunu muhacerette

⁷⁵ Hatıyp Minnegulov, “Tatar Süzen Ohlagan Karan,” *Medeni Comga*, 2 Mart 2021.

⁷⁶ Ebrar Kerimullin, “Lebib Karan Turında Bir İki Süz”, *TKN*, Kazan 1996, s. 148-153.

⁷⁷ Minnegulov, s. 4.

geçirmiş fakat her zaman kendi evini ve anavatanını kalbinde taşımış büyük bir adam olarak görüldüğünü ifade etmektedir.⁷⁸

Sonuç

Ahmet Lebib Karan hem siyasi ve kültürel faaliyetleriyle hem de Tatar Türkçesiyle yazmış olduğu eserlerle Tatar kültürüne önemli katkılarda bulunmuş bir aydındır. Onu muhaceretteki Tatar aydınların birçoğundan farklı kılan ise fikrî inkişafıdır. Gençlik yıllarına bakıldığında Türkiye’de Balkan Savaşı ve İstiklal Harbi’ne katılmış, *Türk Yurdu* gibi siyasi ve kültürel Türkçülüğün işlendiği bir dergide yazılar kaleme almış, *Milli Yul* mecmuasındaki makalelerinde Türk-Tatar tabirini kullanmış bir aydın profili karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Karan’ın gençlik yıllarında Türk dünyasına daha birleştirici bir gözle baktığı görülür. Yusuf Akçura ve Ayaz İshakî ile yakın dostluğu da bunun bir göstergesidir. Buna mukabil doktorluk vazifesinden emekli olduğu dönemdeki eserlerine bakacak olursak taassup derecesinde Tatarcılığa meyleden, Türk ile Tatar’ın iki ayrı millet olduğunu iddia eden ve Türkçü Tatar aydınlarına karşı cephe alan bir şahsiyet görmekteyiz. Bu sebeple o, İdil-Uralı aydınlar arasında Tatarcı olarak isimlendirilen mütefekkirlerin başlıcalarından olmuştur. Kendisine bu misyonu vazife edinen Lebib Karan, muhaceretteki Tatarlar tarafından kurulan İdil-Ural İstiklal teşkilatının çalışmalarına yardımda bulunmuş, İdil-Ural Türkleri ve Sosyal Yardım Derneği’nin örgütlenmesine önyak olmuş, Süyümbike Kültür Cemiyeti’ni kurarak Tatar Türkçesine ve kültürüne ne kadar kıymet verdiğini göstermiştir.

O gerek Türkiye’de gerekse Tataristan’da çok fazla tanınmamaktadır. Bu durum Lebib Karan’ın önemsiz bir şahsiyet olmasından çok şimdiye kadar onun hayatı üzerine müstakil bir çalışmanın bulunmamasındandır. Onun hakkında yazılanlara bakılınca bu eksiklik bir hayli dikkat çekmektedir. Öyle ki Kazan Türkçesiyle yazdığı *Tatarlarning Tüpcıgısı* adlı eserinde Tatarların milli kimliğini, tarihini, dilini ve kültürünü genel kanaatin dışında ele almaktadır. Tatar milletini Avrupalı kavimlerden biri olarak görmekte ve Türkiye’deki Türkler haricinde Türkistan, Kazakistan ve Azerbaycan gibi Türk dünyasının her bir bölgesini “Büyük Tataristan” diye adlandırmaktadır. Bu gibi farklı fikirleri ile dönemin diğer aydınlarından ayrılmaktadır.

Sonuç olarak muhaceretteki İdil-Uralı aydınların birçoğundan daha farklı bir profille karşımıza çıkan Lebib Karan’ın makaleleri ve eserleri bize dönemin siyasi, toplumsal ve kültürel olayları hakkında birinci elden kaynaklar sunmaktadır. Bu yazıların yayımlanmasının ve fikirlerinin aydınlatılmasının, Türk-Tatar tarihi, dili ve kültürü hakkında yapılacak çalışmalara önemli katkılarda bulunacağını ümit etmekteyiz.

Kaynakça

- Akpınar, Yavuz (der.), *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri I, II, III*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.
- Bezanis, Lowell, “Volga-Ural Tatars in emigration”, *Central Asian Survey*, C. 11., S. 4, 13 September 2007, s.29-74.
- Çağatay, Tahir ve Ali Akış (haz.), *Muhammed Ayaz İshaki Hayatı ve Faaliyeti- 100. Doğum Yılı Dolayısıyla*, Ankara 1979.

⁷⁸ Minnegulov, s. 1-7.

- Devlet, Beril, *Bir Ömre Altı Hayat Sığırdan Nadir Devlet'in Yaşam Öyküsü*, Çatı Kitapları, İstanbul 2014.
- Devlet, Nadir, "XX. Yüzyılda Tatarlarda Millî Kimlik Sorunu" *Belleten*, C. LX., S. 227, Nisan 1996, s. 191-202.
- Doktor Lebib, "Sönnetke Utirtu [Sünnet Etmek]", *Yana Milli Yul*, C. I., S. 6, 12 Mart 1929, s. 10-12.
- _____, Sönnetnin Faydaları, *Yana Milli Yul*, C. I., S. 8, 1 Nisan 1929, s. 6-9.
- Doktor A. Lebib Karan, "Almanya'dağı Milletçi Irkdaşlarımızın Durumu" *Finlandiya İslam Mecellesi*, C. I., S. I, 1949.
- Erden, Fethi, *Türk Hekimleri Biyografisi*, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul 1948.
- Eydi, Tevfik, "Hazineler Ortak: Türk-Tatar Münâsebetleri", çev. Birsnel Oruç Aslan, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 15, Bahar 2004, s. 303-344.
- Georgeon, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.
- Gökay, Fahrettin Kerim, "Dr. Lebib Karan", *Emel*, S. 24., Temmuz-Ağustos 1964, s. 50.
- Güngör, Şule, *Yana Milli Yul (Yeni Milli Yol) dergisi ve Tatar Aydınlarından M. Ayaz İshakî (İdilli)'nin Siyasi Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994.
- Halim Sabit, "Milliyetçilik Tarihi: Şimal Türklerinde Türkçülük ve Tatarcılık", *Yeni Mecmua*, C. II., S. 40, 25 Nisan 1918, s. 293-294.
- İdil [Almat]- Dim [Bapisch], "Dr. Ahmet Lebib Karan", *Kazan*, S. 20., 1977, s. 34-39.
- İshakî, Ayaz, "[Kızıl] Tataristan'ga Cevab", *Milli Yul*, C. I., S. 14-15 (1 Avgust 1929), s. 1-6.
- Kanlıdere, Ahmet, *Sosyalizmden Türkçülüğe Kazanlı Ayaz İshakî*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019.
- Kanlıdere, Ahmet, "Modern Tatar Edebiyatının Öncüsü Kayyum Nasırî (1825-1902) ve Onun Etrafındaki Muamma", *Prof. Dr. Mehmet Alpogu Armağanı*, I, ed. Muhammed Bilal Çelik, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 297-304.
- _____, *İdil-Ural ve Türkistan'da Fikir Hareketleri Dini İslahçılık ve Ceditçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.
- Karan, A. Lebib, "Pellagra Hakkında Yeni Buluşlar", *Tıb Dünyası*, C. XII., 15 Birincikânun 1939, s. 4285-4287.
- _____, *Sümsirimning Cırları [Duygularımın Şiirleri]*, Süyümbike Kültür Cemiyeti Ceyimleri, İstanbul 1959.
- _____, *Tüşüncemning Cırları [Düşüncemin Şiirleri]*, Süyümbike Kültür Cemiyeti Ceyimleri, İstanbul 1959.
- _____, *Yeş Vaktimning Cırları [Gençlik Çağımın Şiirleri]*, Süyümbike Kültür Cemiyeti Ceyimleri, İstanbul 1959.

- _____, *Şehabettin Mercanî: Turmuşu Hem Eserleri [Şehabettin Mercanî: Hayatı ve Eserleri]*, Süyümbike Kültür Cemiyeti Ceyimleri, İstanbul 1960.
- _____, *Pellagra*, Süyümbike Kültür Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1961.
- _____, *Tatarlarınğ Tüpçığışı [Tatarların Kökeni]*, Süyümbike Kültür Cemiyeti Ceyimleri, İstanbul 1962.
- _____, *Süyümbike Han Anıng Turmuşu Hem Tüşünceleri [Süyümbike Han Onun Hayatı ve Eserleri]*, Süyümbike Kültür Cemiyeti Ceyimleri, İstanbul 1963.
- Karan, Lebib, “On Yıllık Milli Sağlık Planı”, *Selçuk*, 4 Ocak 1947, s. 2.
- Kerimullin, Ebrar, “Lebib Karan Turında Bir İki Süz”, *TKN*, Kazan 1996, s. 148-153.
- Kırimer, Cafer Seydahmet, *Rus İnkılabı*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1930.
- Lebib Selim, “Türk Kadınlığının Harb-i Umumî’deki Faaliyeti”, *Türk Yurdu*, C. IX., S. 94., Teşrinievvel 1331 [Ekim 1915], s. 2782-2784.
- _____, “Türk Kadınlığının Harb-i Umumî’deki Faaliyeti”, *Türk Yurdu*, C. IX., S. 95., Teşrinievvel 1331 [Ekim 1915], s. 2797-2799.
- _____, “Türk Kadınlığının Harb-i Umumî’deki Faaliyeti”, *Türk Yurdu*, C. IX., S. 96., Teşrinisani 1331 [Kasım 1915], s. 2812-2816.
- _____, “Yeni Eserler: Hasta Bakıcılık”, *Türk Yurdu*, C. X., S. 108., Nisan 1332 [Mayıs 1916], s. 3011-3013.
- _____, “Bolşevik Bülëgi [Bolşevik Hediyesi]”, *Yana Milli Yul*, C. I., S. 2., 15 Ocak 1929, s. 11-16.
- _____, “Kazan ve İktisadî Töbekler [Kazan ve İktisadî Bölgeler]”, *Yana Milli Yul*, C. I., S. 3., 1 Şubat 1929, s. 12-14.
- _____, “Bir Ermeni Kuşanlığı [Bir Ermeni Dalkavukluğu]”, *Yana Milli Yul*, C. I., S. 2., Ocak 1930, s. 5-9.
- _____, “Muhammed Essad = [Lev] Nussimbaum Kim”, *Yana Milli Yul*, C. II., S. 4., 1 April 1930, s. 6-9.
- _____, “Medeni Turmuş ve Medeniyetli Yaşav [Medenî Hayat ve Medeniyetli Yaşam]”, *Yana Milli Yul*, C. II., S. 7., Temmuz 1930, s. 806-810.
- _____, “İl Süyiçülik ve Özün Feda İtüçilik [Vatanseverlik ve Kendini Feda Ediş]”, *Yana Milli Yul*, C. II., S. 8, Ağustos 1930, s. 6-8.
- _____, “Rus İnkılabı Kitabı Hakkında”, *Yana Milli Yul*, C. II., S. 10., Ekim 1930, s. 10-13.
- Minnegulov, Hatıyp [Хатыйп Миннегулов]. “Tatar süzen olılagan Karan,” *Medeni Comga*, 2 Mart 2021.
- Ono, Ryosuke. “Muhaceretteki Bir Özbek Türkü’nün Mektuplarına Göre Türk Dünyası- Abdülvahap Oktay ve Mektupları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. LIII., S. 2., 2013, s. 563-584.
- Otar, İsmail, Ömer Özcan. (haz.), *Cafer Seydahmet Kırimer’in Günlüğü 1954-1960*, Polatlı Kırım Türkleri Kültür ve Dayanış, Ankara 2003.

- Özcan, Ömer. “Ayaz İshakî’nin Mektuplarında Sadri Maksudi Arsal” *İÜHFM-Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal’a Armağan Özel Sayısı*, C. LXXV., 2017, s. 181-189.
- Rabia Lebib, “Kırım Hatıralarından”, *Yana Milli Yul*, C. I., S. 17, 1 Eylül 1929, s. 6-8.
- _____, “Kırımlılarda Curt [Yurt] Sevgisi”, *Yana Milli Yul*, S. 16., 1 Ekim 1929, s. 18-19.
- Ross Danielle, *Tatar İmparatorluğu: Kazan Tatarları ve Çarlık Rusyası’nın Oluşumu*, çev. Kadri Mustafa Orağlı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020, s. 11.
- Sagıydullin, M., “Milli Bayrak Astında Seyasi Fehiş”, *Kızıl Tatarstan*, 111 (22 May 1929). Aktaran: Gayaz İshakıy, C. XV., Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 2014, s. 37-47.
- Taymas, A. Battal. Kazan Türkleri, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara 1966, s. 32.
- Tuncer, Hüseyin, “Türk Yurdu” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XLI., 2012, s. 550-551.
- Tuncor, Ferit Ragıp, “A. Lebib Karan (1887-1964)” *Sanat Dünyası*, 1964, s. 4-5.